

Perczel Olivér

Bihar megye román megszállása, 1919–1920¹

Bevezetés

Az I. világháború végére az Osztrák-Magyar Monarchia hadserege összeomlott, ami a Központi Hatalmak vereségét okozta. Az 1918. november 3-án Piavéban megkötött fegyverszüneti megállapodással a tényleges harcok megszűntek, ám Magyarország számára még nem jött el a béke ideje. A november 13-i ún. belgrádi fegyverszünet elrendelte, hogy Magyarország a Szamos felső folyása–Beszterce–Maros–Baja–Pécs–Dráva vonalra rendelje vissza a hadseregét. A szerződés következtében a déli területeket már megszálló szerb csapatok ittléte legitimé vált, és a román hadsereg számára is lehetővé vált az erdélyi behatolás a kijelölt demarkációs vonalig. Ezután a román csapatok november 12-én megjelentek a Gyimesekben, sorra megszállták a székelyföldi településeket, majd december 24-én elfoglalták Kolozsvárt. Az ellenőrzésük alá eső területen rögtön megkezdték tartósan tervezett berendezkedésüket,² bár a kialakult helyzetet még egyik háborús fél sem tekintette véglegesnek. Ugyanekkor a Hadügyi kormányzat az Erdélyi Katonai Kerület átszervezésével és a hadosztály megszervezésével Kratochvil Károly ezredest bízta meg. A toborzás november végén kezdődött Székelyföldön, de az ezredek feltöltése nehezen haladt. Gondot jelentett a katonák felszerelése, felfegyverzése. A kolozsvári katonák felének december közepén még nem volt fegyvere.³

Tanulmányunkban a korabeli Bihar vármegye területének román megszállására koncentrálnunk. Kutatásaink során a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára (MNL HBML) központi, debreceni levéltárában őrzött, a megye településeire vonatkozó alispáni – sajnos csekély számú – iratokat és a Hajdúböszörményi Fióklevéltárban (MNL HBML HL) őrzött halotti anyakönyveket vizsgáltuk. Levéltári kutatásunk mellett a Magyarországon fellelhető nagyváradi és nagyszalontai sajtót és a helytörténeti szakirodalmakat használtuk. Kutatásunk eddigi szakaszában román forrásokat egyelőre nem volt módunk vizsgálni, emiatt a megszállás történetét csak a magyar levéltári dokumentumok alapján mutathatjuk be. Tanulmányunkban röviden kitérünk a térségben zajlott ütközetek és azok következményeinek, valamint – Nagyvárad, Nagyszalonta és a mai bihari települések példáján – a megszállás hétköznapijainak bemutatására is.

Harcok a térségben

A román hadsereg már december 2-án átlépte a belgrádi demarkációs vonalat, a Marost. A későbbi jegyzékéről elhíresült Ferdinand Vyx francia alezredes december 16-án

¹ Jelen tanulmány a Berettyóújfalun 2019. november 6-án rendezett 46. Hajdú-Bihar Megyei Levéltári Napok és a XI. Bihari Diéta közös konferenciáján elhangzott előadás bővített változata. Kutatásom során segítséget kaptam dr. Brígovác László levéltárostól a debreceni levéltár munkatársától és Husvéth András főlevéltárostól a Hajdúböszörményi Fióklevéltár főlevéltárosától, valamint Török Pétertől a Berettyóújfalui Bihari Múzeum vezetőjétől. Segítségüket ezúton is hálásan köszönöm.

² Az erdélyi eseményekről lásd: Raffay 1987.; Fodor 2016.; Romsics 2018.

³ Gottfried 2009. 177.

arról tájékoztatta a magyar kormányt, hogy ez az antant engedélyével történik, ahogy a stratégiai városok (Máramarossziget, Dés, Kolozsvár, Nagyenyed, Gyulafehérvár stb.) megszállása is. A magyar kormány – a vérontás elkerülése érdekében – megtöltötte a harc felvételét, visszavonulást parancsolt a székely katonák számára. A csapatok december 22-én elhagyták Kolozsvárt, a demarkációs vonaltól nyugatra vonultak vissza. Kratochvil a parancsnokságát január 7-én Bánffyhunyadra, majd onnan Nagyváradra, végül Debrecenbe helyezte át. Eközben csapatait védekezésre küldte ki: a 21. ezred Csucsára, a Királyhágó lezárására indult, a 24. ezred a Maros völgyét zárta le, a 32. ezred pedig a Szamosét. Ezzel létrejött a Szinérváralja–Zilah–Csucsá védelmi vonal. És a védekezésre szükség is volt, mivel a román királyi hadsereg ismét támadásba lendült. Kolozsvárt elhagyva folytatta előrenyomulását Nagyvárad felé. A székely hadosztály megkapta a jogot a fegyveres ellenállásra, így harcokra került sor január 6-án Egeres környékén, január 14-én Cigányinál,⁴ majd január 15-én Zilahon. A következő román támadásra január 19-én került sor Csucsánál, de azt a 21. ezred katonái feltartóztatták. A román csapatok 1919. január végén a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Bánffyhunyad–Zám vonalig nyomultak előre. Miután a román hadsereget támogató francia antant bizottság értesült az összetűzésekről, tiltakozásukat fejezték ki és követelték a harcok azonnali beszüntetését. A magyar kormány a tiltakozás hatására január 28-án elrendelte a tüzszünetet – azonban kisebb összecsapásokra ezután is sor került⁵ – majd a front április közepéig megmerevedett.⁶ Időközben a Székely Hadosztály folyamatosan toborzott. A fennmaradt kimutatásokból kiderül, hogy a bevonulók a Székelyföldről, valamint Kolozs, Maros és Bihar megyéből érkeztek.⁷

A világháborút lezáró béketárgyalások 1919 januárjában kezdődtek Párizsban, ahol február 28-án újabb demarkációs vonalat határoztak meg. A széles demilitarizált zóna nyugati kiterjedése a Vásárosnamény–Debrecen–Gyoma–Hódmezővásárhely–Szeged vonalig terjedt. A kijelölt területet a magyar hadsereg köteles volt elhagyni. Az erről rendelkező jegyzéket Ferdinand Vyx francia alezredes közölte a magyar kormánnyal 1919. március 20-án, aminek következtében Károlyi Mihály lemondott. A hatalmat másnap a Kun Béla irányította Tanácsköztársaság ragadta magához. De, mivel a proletárdiktatúra az erdélyi hadosztályt ellenforradalmi alakulatként értékelte, nem támogatta a székelymagyar katonákat. Miután a román hadsereg az antanttól felhatalmazást nyert a magyarországi bolsevizmus letörésére, április 16-án újra előrenyomult. Az ellenséges csapatok számára Berthelot⁸ francia tábornok engedélyt adott a demarkációs vonal keleti szélén elhelyezkedő városok megszállására is.⁹ Előrenyomulásuk átfogó és összehangolt volt, északon és délen is azonos időben került rá sor. A harcok a bihari térséget is érintették. Vaskoh-n és Belényesen állomásozott a Verbőczy Kálmán százados parancsnoksága alatt álló csoport, míg velük szemben az 1. és 2. román vadászadosztály állt. A Nagyvárad–Csucsá vonalat a székely katonákat felváltó 39. dandár őrizte a 6. román hadosztállyal szemben. Az északi térségben pedig a székely katonák állomásoztak. A román arcvonalon 48 román zászlóalj helyezkedett el, mintegy 55.000 katonával, míg a magyar csapatok

⁴ A harcok során kilenc román katona elesett, öt megsebesült és 38-an fogságba estek – őket szabadon bocsátották. A fiaskó következményeként megtorlásul Kolozsvár városát 900000 korona és 450000 lei büntetés kifizetésére sarcolták.

⁵ Ilyen eset volt a február 22-i, amikor Zilah rövid időre gazdát cserélt.

⁶ Fráter 2001.

⁷ Révész 2019. 143–144.

⁸ Henri Mathias Berthelot (1861–1931), a francia keleti intervenció hadsereg parancsnoka.

⁹ Suba 2000.

18.000 főt számláltak.¹⁰ Tagjaik között 972 Bihar megyei és 1500 nagyváradai férfi is sorakozott.¹¹ Mivel a román katonák háromszoros túlerőben voltak – és mint említettük utánpótlás (fegyverek, lőszer, ruházat stb.) nem érkezett – Kratochvil számára nyilvánvalóvá vált, hogy a front tarthatatlan, ezért a visszavonulásról döntött.¹² A román támadás hatására a Székely Hadosztály tehát visszavonult, sőt a déli szakaszon harcoló vöröskatonák is elhagyták állásaikat, Halmágycsúcsnál vonatokra szálltak és elutaztak. A menekülés megpecsételte a csucsai frontot is, így az ott védekezők az átkarolás elkerülése végett további hátrálásra kényszerültek. Verbőczy százados tartott ki legtovább, csapatai három napon át elkeseredett harcokat vívtak Belényes és Vaskoh térségében. Azonban április 18-án ők is visszavonultak Nagyváradra. A román alakulatok április 20-ára elfoglalták Nagykárolyt, Nagyváradot, Aradot, így a Partium is román megszállás alá került. A Székely Hadosztály is visszavonult, de a harcok még folytatódtak. Április 20–23. között Mátészalka közelében a Kraszna-csatorna partján sikeresen verték vissza a román támadásokat, majd 24–25-én Nyírmédgyesnél és Nyírmadánál vették fel a harcot. Végül – elfogadva Constantin Presan tábornok fegyverszüneti ajánlatát – Nyíregyháza¹³ térségében, Demecsernél április 26-án letették a fegyvert. A Székely Hadosztály ellenállásán kívül harcok folytak a mai határnál elhelyezkedő Létavértesnél a visszavonuló vöröskatonák és a román hadsereg között.¹⁴ De a román hadsereg előretörése megállíthatatlannak bizonyult. További kisebb ütközetekre került sor Berettyóújfalunál¹⁵ és Derecskénél. A falunál az első vörös gyalogezred Hencidán állomásozó egységének negyven járőre felvette a harcot a román hadsereg Nagyvárad felől érkező kb. húsz vagonból álló szerelvényével. A járőr sortüze után a megszállók visszavonultak, de később visszatértek és elfoglalták a települést.¹⁶ A menekülő kommunisták fosztogatva és egy gyilkosságot is elkövetve hagyták el a települést.¹⁷ A lövöldözés Derecskénél – ahogy a halotti anyakönyvek kutatása megállapította – összesen kilenc halálos áldozatot (két vöröskatonát és hét civil) követelt.¹⁸ Míg a szomszédos Hajdúság területén Kaba–Tetétlen környékén került sor összecsapásokra.¹⁹ Bihar megye egész területe április 26-án került a román királyi hadsereg megszállása alá,²⁰ akik továbbvonultak, és a Tisza vonalának elérésével – ideiglenesen – befejezték előrenyomulásukat.

Nagyvárad

A városban a honvédelem kérdése – a csucsai front közelsége miatt – erősebben jelentkezett, így a Tanácsköztársaság megalakulása után azonnal elkezdődött a hadseregbe való toborzás. A munka elvégzésére Véd és Karhatalmi Direktórium szerveződött,

¹⁰ Breit 1925. 58.

¹¹ Bihar megye területén Nagyvárad mellett Berettyóújfaluban, Komádiban, Derecskén és Gáborjából jelentkeztek a legtöbben. Fehér 1959. 35–36.

¹² A Székely Hadosztály történetéről lásd: Gottfried–Nagy 2018.

¹³ A nyíregyházi eseményekről lásd: Bene 2013.

¹⁴ Bodnár [1988.]

¹⁵ Veress 1970. 138.

¹⁶ Szendrey–Nyakas 1980. 286.

¹⁷ A bihari terror napok emlékeiből. Vásárhelyi reggeli ujság, 1919. május 21. 2.

¹⁸ Szikla 2018.

¹⁹ A hajdúsági harcokról és berendezkedésről lásd: Perczel 2018.

²⁰ Farkas 1965. 102.

amelynek tagjai plakátokon, röplapokon és a sajtón keresztül, valamint nagygyűléseken szólították fel a lakosságot a Vörös Hadseregbe való belépésre. Pár nap múlva megalakult a nagyváradi zászlóalj, amit egy 80 fős orosz csapat is kiegészített. Az egységek felszerelésének biztosítása érdekében Rekviráló Bizottságot hoztak létre, amely elrendelte a város területén fellelhető hadfelszerelések (katonaruhák, lábbelik stb.) összegyűjtését. A létrejött zászlóalj felszerelése erősen hiányos maradt, kiképzése elmaradt a megfelelőtől, de a közeli hadi helyzet miatt április 4-től kiszállították a frontra. A front további erősítést kapott: április 11-én Nagyváradon keresztül érkeztek Csucsára az első nemzetközi ezred katonái. Azonban az ezred katonái Csucsára érve rabolni kezdtek, majd céltalanul lövöldöztek, később pedig a román támadás elől elmenekültek. A fosztogatva menekülő internacionalista vörös egységeket a Székely Hadosztály katonái fegyverezték le Berettyóújfalunál.²¹ A nemzetközi ezred dicstelen szereplése mellett a csucsai katonákat támogatta a Leo Rothzigel vezette 1200 fős bécsi népőr zászlóalj is.²² Az osztrák katonák hősiesebben helytálltak, a Vámospércsnél zajló ütközetnél 30 tagjuk – köztük a parancsnok – esett el április 21-én. Azonban, – mint már említettük – a csucsai front 16-án elveszett és Nagyváradon néhány napon át menekülő katonák és direktórium tagok vonultak keresztül. A román hadsereg közeledésének hírére április 19-én reggel a város fegyverbe szólító falragaszokkal látták el, és a jelentkezőkből nemzetőrséget alakítottak, egyfajta „ellenforradalom” szerveződött. Eközben a megyeszékhely civil vezetői – a harcok elkerülésének érdekében – több lépést is tettek. Küldöttség utazott a román katonasághoz, akik biztosították az érkező ellenséges katonákat, hogy a városban nem kell ellenállástól tartaniuk, sőt a mielőbbi megszállásra kérték őket. Ugyanekkor igyekeztek megelőzni az elmenekült vöröskatonák visszatérését. Cselhez folyamodtak. A helyben maradt kommunisták között elterjesztették, hogy a Tanácsköztársaság megbukott Budapesten. Míg a fővárost egy telefonhívással megnyugtatták arról, hogy a városban rend van.²³ A várost a Tanács hatalom igyekezett megmenteni, emiatt Budapesten döntés született a harc felvételéről és katonavonatok indultak el Budapestről. Azonban a vörös csapatok érkezése előtt – a lakosság védelmének érdekében – Rimler Károly polgármester utasítására Biharpüspökinél felrobantották a városba vezető síneket. Így megakadályozták a vörös hadsereg Nagyváradba érkezését és a harcok itt elmaradtak. A megszállók április 20-án délelőtt vonultak be a városba. Az érkező Traian Mosoiu tábornok elmondta, hogy „*a rendet és a békét megteremteni érkeztek, a testvériség, egyenlőség, szabadság jelszavával.*”²⁴ A bevonulás után a város közvetlen román katonai irányítás alá került, Stefan Holban tábornok vezetésével. Ő már másnap a Holdas templomban tartott istentiszteleten bejelentette, hogy a város immár Nagyromániához tartozik, majd a helyi románok képviselői közül kinevezte azokat, akiknek ellenőrzési joga lett a város és a megye irányításában.²⁵ Aznap már kiadták első intézkedéseiket, amelyek – uralmuk biztosítása érdekében – a rend fenntartására szólítottak fel, ezért a fegyverek begyűjtésére és az ostromállapot kihirdetésére vonatkoztak. Kijárási és gyülekezési tilalmat léptettek életbe, felfüggesztették a mozi és színházi előadásokat, bevezették a cenzúrát, és akiknek nem volt nagyváradi lakcímük, azoknak három nap alatt el kellett hagyni a várost. A tisztviselőket helyükön hagyták, ám minden hivatalban kinevez-

²¹ Gottfried 2013. 75–76.

²² Kormányos 2002. 269–283.

²³ Gottfried–Nagy 2018. 153–155.

²⁴ Fleisz 2005. 10.

²⁵ Bihar–Biharmegye, Oradea–Nagyvárad kulturtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve. Szerk.: Fehér Dezső. Nagyvárad, 1933–1937. 48.

tek feléjük egy ellenőrzési jogkörű felügyelőt. Így a megyei felügyelő dr. Coriolan Pop, a városi felügyelő Grigore Egry lett. Április 24-én a városba érkezett dr. Aurel Lazar, a nagyszebeni Erdélyi Kormányzó Tanács teljhatalmú megbízottja, aki bejelentette, hogy jövedele célja a román impérium berendezése. Intézkedésének következtében a város és a megye tisztviselőinek – a munkahelyük elvesztésével megfenyítve – esküt kellett tenni a román királyságra. Az eskü így hangzott: „*En, ... esküszöm az élő Istenre, hogy I. Ferdinánd királyhoz és kormányzótanácsához hű leszek, az ország törvényeit megtartom, a hivatalommal járó kötelességeimet lelkiismeretes pontossággal teljesítem, a nép javára működöm és a hivatalos titkot megőrööm. Isten engem úgy segítjen.*”²⁶

Az élet normalizálása érdekében április 25-től újra engedélyezték a színházi előadásokat, megnyitották a bankokat és újra közlekedtek a vonatok (de csak utazási igazolvánnyal és csak a környező településekre lehetett utazni). Április 29-én Lazar hirdetményben hozta a lakosság tudomására, hogy Nagyváradon és az egész megyében életbe lépett a román uralom.²⁷ Pár nap múlva – a bírák eskütételén – is kijelentette, hogy „*az antanttól biztos tudomása van arról, hogy Nagyvárad és Bihar megye Romániához fog tartozni.*”²⁸ Ezzel együtt, a 95 %-ban magyarok lakta városban bevezették a román hivatali nyelvként. Május 1-jén a városba érkezett Iuli Maniu a Kormányzótanács elnöke, hogy a várost a román impérium alá vegye. Időközben a román csapatok elérték a Tiszát. A hírre a megszállók hálaadó szentmisét és bankettet tartottak, ahol a város vezetői mind megjelentek. Május 23-án pedig I. Ferdinánd román király és felesége Mária királyné érkezett a városba. A királyi párt ünnepélyesen fogadták, a várost kidíszítették, fellobogózták, az úton díszkaput, a Szent László téren tribünt állítottak. Az istentisztelet után katonai parádéra, majd kihallgatásokra és később vacsorára került sor. A románok berendezkedésüket véglegesnek tekintették, ezt újra megerősítette Bratianu miniszterelnök augusztus 2-i látogatásakor. Kihangsúlyozta, hogy Nagyvárad már Románia része, mivel a békekonferencia már véglegesen Romániának ítélte²⁹ (mondta ezt tehát jóval a trianoni döntés megszületése előtt). Időközben rendeletet hoztak, hogy az 1914 után a városba költözötteknek el kell hagyniuk a várost. Megtiltották a magyar nemzeti színek használatát és a cégfeliratok román nyelvű feltüntetéséről határoztak. Bejelentették, hogy a következő tanévben a főreáliskola I–V. osztályaiban már csak románul fognak tanítani. A három felső osztály tanítási nyelve még magyar marad. A leánygimnázium mint román leány-lyceum fog tovább működni. Új középiskolát is felállítanak, az öt osztályos Gozdsu lyceumot.³⁰ A nagyváradi prefektus, dr. Popovici értesítette a várost, hogy az óvodákban a tanítási nyelv továbbra is magyar marad, de két román óvoda és két zsidó tannyelvű óvoda létrehozásáról is döntöttek. Azonban a magyar és a zsidó óvodákban egy-egy román óvónőt is kell alkalmazni, hogy a nevelő a gyermeket a román nyelvre oktassa.³¹ Rövid idő múlva megkezdték a tankerületek átalakítását is. Augusztus 8-án Bihar megye tanfelügyelőségének vezetését Turbule György vette át, aki a közigazgatási bizottsági ülésen román nyelven mondta el köszön-

²⁶ Raffay 1987. 358. 40. lábjegyzet.

²⁷ A hirdetmény a helyi lapokban (*Nagyvárad, Szabadság*) 1919. április 29-én jelent meg, de a hírt közölte a *Vásárhegyi Reggeli Ujság* is. 1919. május 17. 1.

²⁸ Bihor–Biharmegye, Oradea–Nagyvárad kulturtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve. Szerk.: Fehér Dezső. Nagyvárad, 1933–1937. 49.

²⁹ Uo. 52.

³⁰ Román állami középiskolák Nagyváradon. Szalonta és vidéke, 1919. július 27. 1.

³¹ Magyar marad a tanítási nyelv a nagyváradi óvodákban és a reáliskolákban. Szalonta és vidéke, 1919. szeptember 21. 2.

tőjét. Bejelentette a belényesi és a tenkei tanfelügyelőség megszüntetését és felszólította a tanítókat, hogy tegyenek esküt a román államra.³² A megye Romániához kerülésének további aktusát jelentette, amikor Nagyváradon nagy ünnepség keretében új prefektust neveztek ki, dr. Zigre Miklós személyében, október 7-én. A főispánt a teremben harsány „setreiaszka” (éljen) fogadta. Felolvasták a román nyelvű kinevezési okmányt, majd jegyzőkönyvben rögzítették Zigre román nyelvű eskütételét.³³ A közigazgatás változásainak sorában egy újabb lépést jelentett a törvénykezésben hivatalossá tett román nyelvhasználat ügye. Emiatt (a sajtó szerint) a nagyváradi törvényszéki járásbírókat – a román nyelv tökéletes elsajátítása végett – Erdély román lakta vidékeire és „*a régi Romániába*” helyezték át. És megfordítva, a nagyváradi törvényszékhez pedig Erdélyből és Romániából helyeztek át bírákat.³⁴ Az állami hivatalokban dolgozó tisztviselők áthelyezése később folytatódott. A bukaresti kormány határozata szerint a Clemenceau-vonal és Erdély nyugati hegysegei közötti területen – vagyis a Partiumban – csak román nemzetiségűek tölthettek be állami szolgálatot. Az „idegen” hivatalnokokat elhelyezték az ország belsejébe.³⁵ 1919 őszén államosították a rendőrséget és felállították a nagyváradi kerületi rendőr prefektúrát. A rendelet szerint a prefektúra hatásköre Bihar, Szilágy, Máramaros és Szatmár vármegyékre terjedt ki, Bárdossy Kornél alezredes vezetésével.³⁶

Az új hatalom időnként a magyarok megfélemlítésének eszközével élt. Erre példa az úgynevezett összeesküvés-per. Karácsonykor mintegy 170 polgárt és katonai vezetőket tartóztattak le,³⁷ akik a vád szerint a magyar fővezérségtől kapott megbízás alapján összeesküvést szöttek a román csapatok ellen. A vádlottak védekezése szerint csak megbeszélésekről volt szó, amelyek a román csapatok kivonulása utáni rend fenntartására vonatkoztak. A megbeszéléseik pedig még akkor zajlottak, amikor a város – és a térség – hovatarozása nem volt eldöntött. A védekezést a román bíró nem vette figyelembe és az első, 1920 februárjában Kolozsváron tartott tárgyaláson az összes vádlottat halálra ítélte. A súlyos döntés ellen az antant is tiltakozott, így a második tárgyaláson enyhítettek az ítéleteken. De a per végén mégis súlyos ítéleteket hoztak: Cserey Vilmos huszár alezredest, Csécsy Nagy Imre huszár ezredest, Csapó Lóránt főhadnagyot és Szunyogh huszár őrnagyot halálra ítélték. A korábbi polgármestert, Lukács Ödönt 11 évi, Jankovits járásbíró 5 évi fogházra ítélték, míg Örley közjegyzőt és Birla ezredest felmentették.³⁸ A halálos ítéleteket végül nem hajtották végre, a perbe fogottakat hosszú fogság után szabadon engedték.³⁹

A román állam uralmát jelképekben is megmutatta a lakosság számára. Másfél évvel a megszállás után Nagyváradon, a kadétiskola udvarán ünnepélyesen leleplezték Ferdinánd király szobrát.⁴⁰ A bronzból készült mellszobrot Kara Mihály szobrász készítette, az előállítási költségeket pedig a Mosoiu tábornok által 1919–1920 telén szervezett jótékony célú hangversenyekből és estélyekből befolyt összegek biztosították.

³² Az állami tanítók többsége letette az esküt, míg községi kollégáik közül csak kevesen tették le az esküt. In: Megszűnt két tanfelügyelőség Bihar megyében. Szalonta és vidéke, 1919. augusztus 9. 2.

³³ A megyei prefektus beiktatása. Szalonta és vidéke, 1919. október 7. 1.

³⁴ Román hivatalos nyelv a bíróságnál. Szalonta és vidéke, 1919. október 25. 2.

³⁵ Tömeges áthelyezések Erdélyben. Szalonta és vidéke, 1920. március 7. 3.

³⁶ A nagyváradi rendőrség államosítása. Szalonta és vidéke, 1919. október 31. 2.

³⁷ HM HIM HL Fegyverszüneti Bizottság iratai (I. 53.) 17. doboz. 3620/1920. Jelentés a Nagyváradi letartóztatásokról 1920. január 21-én.

³⁸ A nagyváradi halálos ítéletek. Friss Ujság, 1920. július 31. 3.

³⁹ Fleisz 2005. 16.

⁴⁰ Román kulturális ünnepek Nagyváradon. Nagyváradi Napló, 1920. október 17. 2–3.

Nagyszalonta

A város román megszállása elől a Tanácsköztársaság helyi vezetői, a Munkás Tanács tagjai elmenekültek. A későbbi vizsgálatból kiderült, hogy távozásukkor magukkal vitték a község két lovas kocsját, és 79000 korona közpénzt tulajdonítottak el.⁴¹ A település román megszállása 1919. április 21-én következett be.⁴² A bevonuló katonák első lépései a rend fenntartására vonatkoztak. Céljuk elérése érdekében leszámoltak a korábbi hatalommal, ezért az ott maradt kommunistákat letartóztatták, a vezetőkkel szemben megtorló eljárást indítottak. Ugyanakkor a lakosság szórakozását engedélyezték. A pünkösdi ünnepekre labdarúgó mérkőzést tartottak, amelyen a nagyváradi csapat 4:1-re nyert a helyiek ellen. Zenekaros fellépéssel megnyílt az új Központi Kávéház és a mozi is működött. A hétvégén „Vergődő szívek” címmel egy 5 felvonásos drámát és az „Akik kétszer halnak meg” című tragédiát vetítettek.⁴³ Az ünnepek után viszont a román megszállók újabb intézkedéseket fogantatosítottak: dr. Gáll Pál polgármester bejelentette az árak maximalizálását, majd felhívta a lótulajdonosok figyelmét, hogy június 16-áig jelentsék be állataikat a lóvásártéren működő bizottságnak. Jelentkezniük kellett továbbá az arany I. és II. osztályú ezüst vitézségi éremmel kitüntetett katonáknak a rendőrfelügyelő hivatali helyiségeiben.⁴⁴ A megszálló hatóság korlátozta az utazást. A lakosság csak fényképes engedély birtokában utazhatott a vármegye határain túlra. Pár nap múlva a rendelkezést szigorították. A város területére se bejönni, sem onnan kimenni nem lehetett (még a gazdasági munkák végzése miatt sem) engedély nélkül. Az igazolványokat a polgármesteri hivatal állította ki, darabját 4 koronáért, de csak a térparancsnokság láttamozásával adták azt át a kérelmezőnek. Az igazolvány csak a vármegye területére volt érvényes, a megyehatáron túli utazáshoz a főispán hozzájárulására volt szükség.⁴⁵ Az utazás korlátozásán október 1-től lazított a parancsnokság. Aznapról egy évre szóló személyi igazolványt bocsájtottak ki, melyekre nem kellett a térparancsnok láttamozása. Az új igazolványokkal a megye területén lehetett utazni.⁴⁶ Megtiltották a gyülekezést, a politikai gyűlések rendezését, és más jellegű tömegrendezvények tartásához engedélyt kellett kérni. A városba érkezőknek szintén jelentkezniük kellett a térparancsnokságon, ugyanakkor a lakosságot arra kötelezték, hogy jelentsék be a házukban lakó idegeneket.⁴⁷ A leszerelt tartalékos katonák számára megtiltották egyenruhájuk viselését. Később a hatóságok a gazdatisztek, a cséplőgépészek és a fűtők, valamint a 100 holdnál nagyon földdel rendelkező birtokosok jelentkezéséről rendelkeztek.⁴⁸ A lakosságot további meghurcolások érték a rekvirálások során. A katonaság minden rendszer nélkül vitte el a gazdák szénáját, oly mértékben, amely a lakosság tiltakozását is kiváltotta. A gyakori panaszokat a polgármester továbbította a katonai hatóság felé, ám a rekvirálások folytatódtak. És a hivatalos rekvirálásokon túl a román katonák önkényesen is elvették a lakosság értékeit, vagyis fosztogatásokat hajtottak végre. A sajtó beszámolója szerint katonai ruhát viselő személyek bementek a polgárok házaiba, és élelmiszert, állatokat szállítottak el tőlük. Az elvitt értékekért nem, vagy csak ritkán és keveset fizettek, esetleg értéktelen

⁴¹ Eltulajdonított közpénzek. Szalonta és vidéke, 1919. június 15. 1.

⁴² Fehér 1970. 134.

⁴³ Szalonta és vidéke, 1919. június 8. 2.

⁴⁴ A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1919. június 12. 1.

⁴⁵ A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1919. június 29. 1.

⁴⁶ Nem kell utazási igazolvány a megyében. Szalonta és vidéke, 1919. szeptember 28. 2.

⁴⁷ Szalonta és vidéke, 1919. június 21. 2.

⁴⁸ A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1919. június 27. 2.

jegyeket (ügynevezett bont) adtak a lefoglalt árukért cserébe. A román déli hadsereg parancsnoka, Holban tábornok végül hirdetményben tiltotta meg a katonák rekvirálását.⁴⁹ A lakossággal szembeni rablások azonban nem szüntek meg. Később ismét rablásokról érkeztek a hírek, melyeket 5–10 fős katonaruhás bandák követtek el.⁵⁰ Az elszállított élelmiszerek következményeként gabona és liszthiány lépett fel, és a megye súlyos éhínség elé nézett. A helyzet javítása érdekében az új megyei prefektus, dr. Zigre Miklós beszámolt a kialakult állapotokról a kolozsvári közlelendési igazgatóságnak. Ugyanakkor Nyisztor Alajos alispán táviratokat küldött Bukarestbe a miniszterelnökhöz, a földművelésügyi miniszterhez és az erdélyi katonai elöljárósághoz, amelyekben ecsetelte a lakosság válságos helyzetét. Végül a beszámolók célt értek. Mardaescu tábornok 1920 januárjában 9142. számú rendeletével megtiltotta Bihar megyében a katonai rekvirálást.⁵¹

A fentebb említett Nagyváradon hozott közigazgatási rendelkezések Nagyszalontán is érvénybe léptek. A helyi polgármestert arra utasították, hogy ezután minden műsort, sportplakátot stb. román nyelven is kell közölni.⁵² A város közigazgatási vezetősége együttműködött a katonai parancsnokkal. Take Jonascu áthelyezésének napján a város – köszönete jeleként – ünnepélyes bankettet rendezett a távozó katonatiszt tiszteletére. A nagyszabású esten a város vezetői mind megjelentek és kifejezték köszönetüket.⁵³ Az újonnan kialakuló berendezkedés uralmát díszes katonai felvonulásokkal tarkított ünnepekkel, egyfajta erődemonstrációkkal hangsúlyozta. Erre jelentett példát a gyulafehérvári román nemzetgyűlés – ahol kimondták az egyesülést a régi Romániával – egy éves évfordulóján rendezett parádé is. A Nagyszalontán tartózkodó katonaság délelött 10 órakor a Toldi téren istentiszteletet, délben pedig bankettet tartott.⁵⁴ Ugyanakkor a hatóságok karácsonykor és Szilveszterkor megengedték a „*helyi szokások és a vallásos szertartások megtartását*”, valamint engedélyezték a kávéházak és vendéglők nyitva tartását egész éjszakára.⁵⁵ Az új év azonban új rendeleteket hozott. Mosoiu tábornok, Nagyvárad parancsnoka Bihar vármegye egész területére elrendelte az összes hatóságok és a kereskedők feliratainak átírását román nyelvre. A román feliratok alatt feleakkora betűkkel lehetett magyar nyelven feltüntetni az üzlet nevét. Minden üzletnek, kereskedőnek, sőt mindenkinek előírták a román zászlók kitézését a nemzeti ünnepeken.⁵⁶ Ezekon kívül érvénytelenítették a magyar okmánybélyegeket.⁵⁷

1920. január elején a térség Romániához kerülését már kész tényként közölte a Szalontai lap. Maniu Gyula nyilatkozatában hangoztatta, hogy: „*meg kell állapítani, hogy Románia megkapta egész Erdélyt, valamint a régi Magyarországból a Máramarossziget, Szatmár, Nagykároly, Nagyvárad, Nagyszalonta és Arad városokon túl húzóódó vonalakat e városokkal együtt.*”⁵⁸ A hónap végére a békeszerződés részletei is nyilvánosságra kerültek, amely szerint a régi Partiumból Románia kapta a következő városokat: „*Nagyszalonta, Belényes, Nagyvárad, Érmihályfalva, Szilágysomlyó, Zilah, Szatmár, Nagykároly, Nagybánya, Felsőbánya, Színérváralja, Erdőd, Nagysomkut, Magyarláros.*”⁵⁹ Miután a határ véglegessé vált, az új állam a város

⁴⁹ Hirdetmény. Szalonta és vidéke, 1919. június 29. 1–2.

⁵⁰ A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1919. november 8. 2.

⁵¹ Mardaescu tábornok betiltotta a rekvirálásokat Bihar megyében. Szalontai Lapok, 1920. január 18. 1.

⁵² A plakátok román és magyar nyelven jelennek meg ezután. Szalonta és vidéke, 1919. szeptember 2. 2.

⁵³ Bankett. Szalonta és vidéke, 1919. november 29. 2.

⁵⁴ A gyulafehérvári nemzetgyűlés évfordulója. Szalonta és vidéke, 1919. december 3. 2.

⁵⁵ Körrrendelet. Szalonta és vidéke, 1919. december 30. 1.

⁵⁶ A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1920. január 1. 2.

⁵⁷ Szalontai Lapok, 1920. január 1. 2.

⁵⁸ Hová fog tartozni Szalonta. Szalontai Lapok, 1920. január 16. 1.

⁵⁹ A magyar békeszerződés újabb részletei. Szalontai Lapok, 1920. január 30. 2.

legfontosabb utcáinak és tereinek neveit is megváltoztatta és román elnevezések kerültek a helyükre.⁶⁰ Elrendelték a román nemzeti ünnepek ünneplését is, így január 14., május 10. és december 1.-jét állami ünnepekké nyilvánították az új területeken. Ugyanakkor megtiltották a magyar augusztus 20-a ünneplését, és súlyos büntetéssel fenyegették meg azokat, akik ezt mégis megteszik.⁶¹ Március végén a helyi sajtó fejlécén már a város román neve (Salonta) szerepelt.

Csonka Bihar vármegye

A területről a román hadsereg érkezésének hírére a helyi direktóriumok – néhol túszokkal és értéktárgyakkal együtt – elmenekültek. Komádiból pl. a falu csendőrőrsét az elmenekülő kommunisták április 22-én kirabolták.⁶² A román katonák bevonulása után a települések közvetlen román katonai irányítás alá kerültek és a helyiségek polgári igazgatását a korábbi – 1918. október 30. előtti – adminisztrációk intézték. A megszálló román hadsereg elmondása szerint nem hódítani, hanem a „*bolszevizmus letörése végett*” érkezett. Ennek megfelelően első intézkedésük – uralmuk bebiztosítása érdekében – a fegyverek begyűjtésére vonatkozott. Megtiltották az egyenruha viselését, éjszakai kijárási tilalmat vezettek be, az ellenszegülőket szigorúan – 25 botütéssel – büntették,⁶³ valamint megtiltották, hogy az utcán háromnál több ember csoportosuljon. Majd a vörös uralom vezetőinek átadását követelték. A térségből összegyűjtötték a kommunistákat, akik közül több személyt internáltak (Brassóba, majd Moldvába kerültek), sokuk még 1920 tavaszán sem tért vissza a fogságból. Számuk kiderítésére a honvédelmi miniszter utasította az alispánt az adatok összegyűjtésére. Az adatok Berettyóújfalu, Váncsod, Hencida, Derecske, Biharnagybajom, Komádi településekről megérkeztek, ám az azokban feltüntetett internáltakat tartalmazó listák elvesztek.⁶⁴ Intézkedéseiket hirdetményeken, falragaszokon és a cenzúrázott sajtón keresztül tudatták a néppel. A lakosság túlélése érdekében kénytelen volt alkalmazkodni. Megtiltották az utazást Erdély felé, utazni csak külön engedéllyel és csak a szomszéd településekre lehetett. Gyakran vitték el a férfiakat sáncásásra, a kocsisokat fuvarozásra. Eltiltották a magyar nemzeti zászló használatát és a dalok éneklését, ellenben a középületekre román zászlókat kellett kitűzni. A Tiszántúlt a megszállók a tiszai front mögötti, hadműveleti területnek tekintették, hadseregük ellátása a lakosságot terhelte.⁶⁵ Azonban a katonaságuk élelmezésén túl – rekvirálások címén – a térség kifosztását hajtották végre. A rekvirálásokat több hullámban végezték el. Először összeszedték a takarmányt, begyűjtötték a gabonát és lisztet. Derecskén rögtön a megszállás után elkezdődtek a rekvirálások, amelyek a község 62 gazdáját érintették, és tehenek, sertések, búza, szalonna, bor beszállítására vonatkoztak, 203 902 korona értékben.⁶⁶ A rekvirálások hatalmas összegű kárt okoztak, pl. 485 mázsa hüvelyes növényt szállítottak el 300 000 korona értékben.⁶⁷ Az élelmiszerek után a gazdasági eszközöket, a gépeket, szíjakat szedték össze és leszerelték a

⁶⁰ Román utcanevek. Szalontai Lapok, 1920. április 24. 2.

⁶¹ Rendelet a hivatalos ünnepekről. Szalontai Lapok, 1920. január 18. 1.

⁶² A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban, 1919 – Dokumentumgyűjtemény. Szerk.: Komoróczy György et al. Debrecen, 1959. 464. dokumentum. 515.

⁶³ Makai 2001. 124.

⁶⁴ MNL HBML IV.406.b 223/1920.

⁶⁵ Veress 1970. 143–144.

⁶⁶ Szendrey–Nyakas 1980. 287.

⁶⁷ Laky 1923. 193.

malmok többségét. A gépek begyűjtése után a haszonállatok következtek. Elhajtották az ökröket, szarvasmarhákat, lovakat és juhokat. A térség elveszítette állatállományának több mint 60%-át. A megszállók – ha fizettek is a rekvirálások során – jóval áron alul értékelték az állatokat és a gabonát. Az összegyűjtött holmit azután vasúton szállították Románia felé.

A párizsi békeszerződések eldöntötték Magyarország új határait, amely nagy vonalakban 1920 januárjában már ismert volt. A kivonulásra több ütemben került sor, a megszállók a Tiszántúlt 1920. február 25. után fokozatosan hagyták el. Berettyóújfaluból március 24-én vonultak ki, utánuk érkeztek a gálfalvi Réthy Zsolt ezredes vezette Nemzeti Hadsereg katonái,⁶⁸ akiket a lakosság ünnepelve fogadott. A terület felszabadulása után siralmas állapotokat mutatott. Mivel a román hatóságok a térséget úgy kezelték, mint kiürítendő területet, ezért az elsőrendű közszükségleti cikkekkel sem látták el a lakosságot. A 180.000 fős népességnél teljesen elfogyott a só, bors, kőmény, cukor, rizs, paprika, kávé, olaj, petróleum, de a ruhaszövet is. A lakók megsegítése érdekében az alispán levelet címzett a Közélelmezési Miniszter részére. A minisztérium intézkedése után 200 mázsa cukrot, kellő mennyiségű sót és kávé is utaltak a helyiek számára.⁶⁹ A határ kérdésében még akadtak vitás pontok. A végleges rendezésig egy ún. semleges zónát hoztak létre a határ két oldalán.⁷⁰ A semleges zónába került bihari falvakat (Újléta, Monostorpályi, Konyár, Gáborján, Mezőpeterd, Mezősas, Komádi, Zsadány) a magyar nemzeti hadsereg nem szállhatta meg, a békeszerződés véglegesítéséig. A határ rendezését az antant misszió véggezte. Végül a határ kiigazító bizottság 1920. május végén négy bihari falut (Körösszegapáti, Bedő, Pocsaj, Kokad) a magyar oldalnak ítélte.⁷¹

Atrocitások

Az atrocitások egyik formáját jelentették a lakosságot megalázó nyilvános botozások. Gyakori volt a 25 botütés kirovása a román hatósággal szembeni ellenszegülők számára. Ráadásul ezt a nyilvános, megalázó kínzást kis engedetlenségért is megítélték. És a rekvirálások során többféle erőszakosságra is sor került. A lakosságot több esetben kirabolták, bántalmazták. A rablások főleg a tanyákon élőket érték, de a városiak is sokat szenvedtek tőlük. Sőt, a megszállók a veréseken és a rablásokon kívül sok gyilkosságot is elkövettek. Ahol fegyveres ellenállással találkoztak, azokat megtorolták, erre Biharban is találunk példát. A leghírhedtebb eset a Belényesi-medencében magyar szigetet alkotó Köröstárkányban és a szomszédos Kisnyégerfalván történt április 19-én. Amint említettük, a Verbőczy-különítmény ezen a vidéken napokon át elkeseredett harcokat vívott – érzékeny veszteségeket okozva⁷² – a román hadsereggel. A székely katonák küzdelmét a tárkányiak segítették, amely tudott volt a környékbeli románság között. A csucsai román áttörés miatt – a bekerítésüket elkerülve – a magyar katonák visszahúzódtak, és az érkező irreguláris környékbeli civil alakulatok a helyben maradt lakosokon álltak bosszút. A borzalmas tragédiára az egyik túlélő így emlékezett: „Több száz mócból álló borda rövidesen megérkezett. Christa Nicolae és a sánta Perçe Nicolae ma is élő tatárjalvi románok vezették őket. Fejszével, kapával s a közeli reguláris román csapatoktól kapott puskákkal voltak felszerelve. Körülállták a községet, s az

⁶⁸ Vermes 1930. 11.

⁶⁹ MNL HBML IV.406.b 137/1920.

⁷⁰ Hol húzódik a semleges zóna Bihar megye területén keresztül? Szalontai Lapok, 1920. április 17. 1.

⁷¹ Szalontai Lapok, 1920. május 28. 1.

⁷² Koréh 2000. 295–301.

elfogott magyarokat tízesével a templom és a ma 83. számot viselő ház előtt kihallgatás vagy eljárás nélkül legyilkolták. Nagyrészüket agyonlőtték, de többet késsel, baltával, kaszával öltek meg. M. Antal Mihályt és feleségét elevenen temették el! A vérengzés két magyar szemtanúja, nevezetesen a fenti P. Sebestyén Mihály és az esztendeje elhalt K. Benedek László úgy menekültek meg, hogy bár megsebesültek, nem mozogtak, s ezért az oláhok halottnak nézték őket is. A magyarok legyilkolása után a vérszomjas oláhok teljesen kifosztották a falut; amit nem tudtak elvinni azt összetörték. A rend behydráltával visszatérő lakosok még egy kanalat sem vagy zsebkendőt sem találtak. A hívek egy része a templomba menekült, s ide a román horda nem tudott behatolni. Ezeket a magyarokat a mócok távozása után érkező reguláris román csapatok végezték ki, ma sem tudja senki, hogy miért. Együttesen 88 köröstárkányi és 17 kisnyégerfalvi magyar lett az 1919. évi húsvét vasárnapi vérengzés áldozata.”⁷³ A bevonulás során fegyveres ellenállásra került sor Derecske közelében is, ami után a román katonák ott is a civileken álltak bosszút. Ezeken kívül a román megszállás időszakában több rablógyilkosságot is elkövettek. Kutatásunk eredményeit a szakirodalom vizsgálata mellett az 1919–1920-as halotti anyakönyvek adták. Az anyakönyvekben gyakran nincs odáírva az elkövető, tehát nem állítható biztosan, hogy az áldozatok mind a román katonák áldozatai voltak. De egy olyan helyzetben, ahol a lőfegyvereket összegyűjtötték, ez valószínűsíthető.

A román megszállás Bihar megyei áldozatai⁷⁴

Település	Halálos áldozatok száma	A gyilkosságok ideje	A halál oka
Álmosd	1	1919. 05. 09.	lelőtték
Bedő	1	1919. 08. 11.	harctéri sérülés
Berettyóújfalu	2	1919. 04. 20., 1919. 08. 24.	lelőtték, leszúrták
Biharkeresztes	1	1919. 12. 31.	gyilkosság, elvézés
Biharnagybajom	1	1919. 10. 25.	rablógyilkosság
Bihartorda	2	1919. 12. 18., 1920. 03. 10.	gyilkosság, elvézés
Csökmő	1	1920. 01. 11.	leszúrták
Derecske	9	1919. 04. 22–23.	lelőtték
Kisnyégerfalva	17	1919. 04. 19.	kivégzés
Köröstárkány	88	1919. 04. 19.	kivégzés
Mezősas	1	1919. 12. 26.	lelőtték
Nagyvárad	1	1919. 05. 19.	lelőtték
Sárrétudvari	1	1919. 12. 06.	lövés
Vértes	1	1919. 04. 23.	lövés
Összesen	127		

⁷³ Lorx Tibor aradi konzul 1943-as jelentése. Idézi: Seres 2009. 22–25.

⁷⁴ MNL HBML HL XXXIII.1. 1919–1920-as évek halotti anyakönyveinek vizsgálata és Breit József adatai alapján.

Összegzés

Tanulmányunk összegzésében elmondhatjuk, hogy a román megszállók Nagyváradon azonnal a végleges berendezkedést hajtották végre. Annak ellenére, hogy a terület hovatartozását még nem döntötték el, a román katonai vezetők és politikusok a bevonulást követően hivatalosan bejelentették a város Romániához való csatolását. Ezt alátámasztandó sorra hozták azon rendelkezéseiket, amelyek az új állam keretébe való beillesztésre utaltak. Ezzel szemben Nagyszalonta megszállása átmenetet mutat. A kisebb városban hasonló intézkedéseket fogantatosítottak, mint Váradon, ám ott hangsúly helyeződött a rekvirálásokra is. Aztán miután a város hovatartozása Románia javára dőlt el, a begyűjtéseket leállították. Míg a mai Magyarország területéről sokkal inkább elmondható, hogy itt a rekvirálás jóval nagyobb arányú volt, mint a határ túloldalán. Úgy tűnik tehát, hogy a megszállók – nagyjából – tudták, hogy hol fog húzódni a határ és így a terület javainak elszállítását ennek ismeretében hajtották végre. A tetemes anyagi károkozás mellett pedig a lakosságot megalázták, megfélemlítették és – kutatásunk eddigi eredményei szerint – 127 gyilkosságot is elkövettek.

Olivér Perczel

Romanian Occupation of Bihar County, 1919–1920

In our study, we concentrate on the Romanian occupation of the area of Bihar county. For this topic, we have used documents of deputy-lieutenants, and death records from the settlements of the county, the press data from Oradea and Salonta in Hungary, as well as the local history literature.

For the time being, we have not been able to examine Romanian resources, so the occupation can only be described on the basis of Hungarian archival documents.

We briefly discuss the conflicts in the region and their consequences, and we present everyday life.

Források

Levéltári források

HM HIM HL	Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár
	Fegyverszüneti Bizottság iratai (I. 53.) 17. doboz. 3620/1920. Jelentés a Nagyvárad i letartóztatásokról 1920. január 21-én.
MNL HBML	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára
IV.406.b	Bihar vármegye alispánjának iratai.
MNL HBML HL	Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, Haj dúböszörményi Fióklevéltár
XXXIII.1.	Halotti anyakönyvek, 1919–1920.

Sajtóforrások

A bihari terror napok emlékeiből. Vásárhelyi reggeli ujság,
1919. május 21. 2.

A gyulafehérvári nemzetgyűlés évfordulója. Szalonta és vi
déke, 1919. december 3. 2.

A magyar békeszerződés újabb részletei. Szalontai Lapok,
1920. január 30. 2.

A megyei prefektus beiktatása. Szalonta és vidéke, 1919. októ
ber 7. 1.

A nagyvárad halálos ítéletek. Friss Ujság, 1920. július 31. 3.

A nagyvárad rendőrség államosítása. Szalonta és vidéke, 1919.
október 31. 2.

A plakátok román és magyar nyelven jelennek meg ezután.
Szalonta és vidéke, 1919. szeptember 2. 2.

A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1919. június 12. 1.

A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1919. június 27. 2.

A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1919. június 29. 1.

A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1919. novem
ber 8. 2.

A polgármester rendeletei. Szalonta és vidéke, 1920. január 1. 2.

- Bankett. Szalonta és vidéke, 1919. november 29. 2.
- Eltulajdonított közpénzek. Szalonta és vidéke, 1919. június 15. 1.
- Hirdetmény. Szalonta és vidéke, 1919. június 29. 1–2.
- Hol húzódik a semleges zóna Bihar megye területén keresztül? Szalontai Lapok, 1920. április 17. 1.
- Hová fog tartozni Szalonta. Szalontai Lapok, 1920. január 16. 1.
- Körrendelet. Szalonta és vidéke, 1919. december 30. 1.
- Magyar marad a tanítási nyelv a nagyváradi óvodákban és a reáliskolákban. Szalonta és vidéke, 1919. szeptember 21. 2.
- Mardaescu tábornok betiltotta a rekvirálásokat Bihar megyében. Szalontai Lapok, 1920. január 18. 1.
- Megszűnt két tanfelügyelőség Bihar megyében. Szalonta és vidéke, 1919. augusztus 9. 2.
- Nagyvárad, 1919. április 29.
- Nem kell utazási igazolvány a megyében. Szalonta és vidéke, 1919. szeptember 28. 2.
- Rendelet a hivatalos ünnepekről. Szalontai Lapok, 1920. január 18. 1.
- Román állami középiskolák Nagyváradon. Szalonta és vidéke, 1919. július 27. 1.
- Román hivatalos nyelv a bíróságnál. Szalonta és vidéke, 1919. október 25. 2.
- Román kulturális ünnepek Nagyváradon. Nagyvárad Napló, 1920. október 17. 2–3.
- Román utcanevek. Szalontai Lapok, 1920. április 24. 2.
- Szabadság, 1919. április 29.
- Szalonta és vidéke, 1919. június 21. 2.
- Szalonta és vidéke, 1919. június 8. 2.
- Szalontai Lapok, 1920. január 1. 2.
- Szalontai Lapok, 1920. május 28. 1.
- Tömeges áthelyezések Erdélyben. Szalonta és vidéke, 1920. március 7. 3.
- Vásárhelyi Reggeli Ujság, 1919. május 17. 1.

Szakirodalom

- A Tanácsköztársaság Hajdú-Biharban, 1919 – Dokumentumgyűjtemény. Szerk.: Komoróczy György et al. Debrecen, 1959.
- Bene 2013. Bene János: Nyíregyháza román megszállása 1918–1919-ben. In: Vörös és fehér. A vörös és a fehér uralom hátországa – 1919 vidéken. Szerk.: Nagy Szabolcs. Veszprém, 2013. 79–94. (A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára kiadványai 30.)
- Bihar–Biharmegye, Oradea–Nagyvárad kulturtörténete és öregdiákjainak emlékkönyve. Szerk.: Fehér Dezső. Nagyvárad, 1933–1937.
- Bodnár [1988.] dr. Bodnár László: A 275 éve újjátelepült Monostorpályi. [h. n.,] [1988.]
- Breit 1925. doberdoi Breit József: A magyarországi 1918/19. évi forradalmi mozgalmak és a vörös háború története. II. kötet. [Bp.,] 1925.
- Farkas 1965. Farkas Dezső: A két forradalom Bihar megyei történetéhez 1917–1919. Bp., 1965.
- Fehér 1959. Fehér András: Az 1919-es proletárdiktatúra Hajdú megyei történetéhez. In: Párttörténeti Közlemények, 5. (1959) 2. sz. 1–52.
- Fehér 1970. Fehér András: A forradalmak útján (1918. október – 1919. április). In: Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. Szerk.: Tokody Gyula. Debrecen, 1970. 85–141.
- Fleisz 2005. dr. Fleisz János: Egy város átalakulása. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940. Nagyvárad, 2005.
- Fodor 2016. Fodor János: Impériumváltás Marosvásárhelyen 1918–1922. In: Múltunk, 61. (2016) 2. sz. 148–186.
- Fráter 2001. Fráter Olivér: A Székely Hadosztály és Dandár rövid története (1918–1919). In: Tanulmányok a XIX–XX. századi történelemből. Szerk.: Zeidler Miklós. Bp., 2001. 149–164.
- Gottfried 2009. Gottfried Barna: A székely hadosztály és Debrecen, 1919. In: Csaba királyfi elárvult népe. Székely konferencia, 2009. október 2–3. Szerk.: Takács Péter. Debrecen, 2009. 177–189. (Erdély történeti könyvek 8.)
- Gottfried 2013. Gottfried Barna: A Székely Hadosztály „következményei” a Tiszántúl északi felén. In: Vörös és fehér. A vörös és a fehér uralom hátországa – 1919 vidéken. Szerk.: Nagy Szabolcs. Veszprém, 2013. 69–78. (A Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Megyei Levéltára kiadványai 30.)

- Gottfried–Nagy 2018. Gottfried Barna, Nagy Szabolcs: A Székely Hadosztály története. Csíkszereda, 2018.
- Koréh 2000. Koréh Endre: „Erdélyért” A székely hadosztály és dandár története 1918–1919. I–II. kötet. Bp., 2000. (reprint)
- Kormányos 2002. Kormányos László: Nagyvárad város történetének rövid áttekintése a magyarországi Tanácsköztársaság időszakában (1919. március 21 – április 29.) In: Történeti Tanulmányok X. Szerk.: Takács Péter. Debrecen, (2002). 269–283.
- Laky 1923. Laky Dezső: Csonka Magyarország megszállásának gazdasági kárai. Bp., 1923.
- Makai 2001. dr. Makai Sándor: Komádi története és népelete. Békéscsaba, 2001.
- Perczel 2018. Perczel Olivér: A Hajdúság román megszállása, 1919–1920. In: Történeti Tanulmányok XXVI. Szerk.: Bárány Attila, Novák Ádám, Szakács János, Véber Zoltán. Debrecen, (2018). 183–211.
- Raffay 1987. Raffay Ernő: Erdély 1918–1919-ben. Bp., 1987.
- Révész 2019. Révész Tamás: „Nem akartak katonát látni?” A magyar állam és hadserege 1918–1919-ben. Bp., 2019.
- Romsics 2018. Romsics Ignác: Erdély elvesztése 1918–1947. Bp., 2018.
- Seres 2009. Seres Attila: Köröstárkány fekete húsvétja az aradi magyar konzulátus jelentésében. In: Honismeret, 37. (2009) 4. sz. 18–25.
- Suba 2000. Dr. Suba János: A Román Királyság 1919. évi hadjárata Magyarország ellen. In: Új Honvédségi Szemle, 54. (2000) 8. sz. 82–90.
- Szendrey–Nyakas 1980. Szendrey István, Nyakas Miklós: Derecske története. Debrecen, 1980.
- Szikla 2018. Szikla Gergő: Derecske I. világháborús hősi halottai és hősi emlékei. In: A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXXV. Szerk.: Szendiné Orvos Erzsébet, Szikla Gergő. Debrecen, (2018). 187–218.
- Veress 1970. Veress Géza: Az ellenforradalom hatalomra jutásának és átmeneti stabilizációjának évei (1919–1929). In: Hajdú-Bihar megye és Debrecen munkásmozgalmának története. Szerk.: Tokody Gyula. Debrecen, 1970. 143–219.
- Vermes 1930. Bihar vármegye tíz évvel Trianon után. Összeállította: Vermes Ernő. Berettyóújfalu, 1930.